

הרב עקיבא קיסטר
ר"מ ישיבת יד אהרן
ירושלים

ביסוד דין "והגדת"

[ובביאור מחלוקת ראב"ע וחכמים]

הדין של ראב"ע דחייב "לעסוק בהל' הפסח עד חצות", לא הגיה הגר"א [במכילתא עם ברכת הנצי"ב והגהות הגר"א], וצ"ע למה הגיה הגר"א בתוספתא ולא במכילתא, ובפשטות נראה דהתוספתא אזלא לרבנן דהרי כתוב כל הלילה, ובזה הגיה הגר"א דדין חיוב "והגדת" הוא לא לעסוק בהל' הפסח אלא לספר, והמכילתא דאזלא לראב"ע כמש"כ הריטב"א לדבריו אמרין לעסוק בהל' הפסח, וצ"ב מ"ש רבנן מראב"ע, [ובטור ובשו"ע סי' תפ"א, כתבו חייב לעסוק בהל' הפסח וביציאת מצרים ולספר בנפלאות הבורא וכו', אולם הרמב"ם כתב רק חייב לספר ולא כתב לעסוק וצ"ב].

ונראה דהנה נחלקו רש"י והאב"ע עם הרמב"ן בביאור הקרא של והגדת לבנך וכו' "בעבור זה" שמות י"ג, ח, [שזהו הקרא של חיוב סיפור יציאת מצרים בליל ט"ו] דרש"י כתב דבעבור דאקיים מצותיו כגון פסח מצה ומרור, עשה לי. והיינו פירוש "הבעבור" הוא "למען" שאקיים את המצוות הללו, ו"זה" פירוש המצוות הללו, וזה לאו דוקא המצוות הללו אלא כל המצוות, וזה מש"כ רש"י שם "כגון" המצוות הללו, עשה ה' לי, כלומר שעשה לי את הניסים למען אקיים מצותיו, ועד"ז ביאר באבן עזרא דבעבור זאת העבודה שהיא אכילת מצה ולא יאכל חמץ, עשה לנו ה' אותות עד שהוציאנו ממצרים, והטעם שלא הוציאנו ממצרים אלא רק לעבדו ככתוב בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוקים על ההר הזה וכו', והיינו דהוגדת לבנך דהסיבה שהוציאנו ממצרים היא למען שנקיים את המצוות, וברמב"ן כתב בעבור זה שעשה לי בצאתי ממצרים אני עובר את

כתב הריטב"א בביאור ההגדה במה דאיתא ואפי' כולנו חכמים מצוה לספר ביציאת מצרים, דאנו מצווין לספר בשמחה ובהודאות, וכן כתב ברמב"ם בהל' חו"מ פ"ז ה"א מ"ע של תורה לספר בליל ט"ו בניסים ובנפלאות שנעשו לאבותינו במצרים וכו', ובס' המצוות עשה קנ"ז כתב היא שציונו לספר ביציאת מצרים בליל ט"ו וכו' ולהודות לו יתעלה על כל מה שגמלנו, ובריטב"א הביא בהמשך את מה דאיתא במכילתא סוף פ' בא דר"א אמר דחייב אדם לעסוק בהל' הפסח עד חצות, וביאר דהטעם עד חצות, דראב"ע לשיטתו דסבר דזמן הפסח ומצה עד חצות ולכן גם דין לעסוק בהל' הפסח הוא רק עד חצות, וכ"כ במנ"ח מצוה כ"א ובמשכנ"י סי' קל"ט דלפי ראב"ע דזמן אכילת הפסח והמצה עד חצות כך גם החיוב סיפור הוא עד חצות, וע"ע בקה"י ברכות סי' ד'.

ויש לדייק במש"כ הריטב"א מהמכילתא דלר"א חייב "לעסוק בהל' הפסח", ולרבנן כתב דהמצוה "לספר בשמחה והודאות" ולא כתב "לעסוק בהל' הפסח", וצ"ב דמ"ש דלראב"ע כתב הריטב"א המצוה לעסוק בהל' הפסח ולרבנן כתב המצוה "לספר בשמחה והודאות", ולכאורה החילוק הזה מדויק גם בהגר"א, דהנה איתא בתוספתא סוף פסחים חייב אדם לעסוק בהל' הפסח כל הלילה אפי' בינו לבין עצמו, מעשה בר"ג וזקנים שהיו מסובין בבית זוגין בלוד והיו עסוקים בהל' הפסח כל הלילה וכו' ובהגר"א הגיה שם במקום "לעסוק בהל' הפסח" כתב "לספר ביצ"מ", וכן במה דכתוב בתוספתא דהיו עסוקים בהל' הפסח הגיה הגר"א שם וכתב עסוקים בסיפור יציאת מצרים, אולם במכילתא [דהביא הריטב"א הנ"ל] דאיתא

♦ מוריה, שנה שלושים ושתיים, גליון ו-ח (שעח-שפ), ניסן תשע"ג

בדין ספור דהוא בשמחה ובהודאה, דלפי הרמב"ן דמטרת הסיפור הוא להכיר ולחוש שהניסים נעשו לנו, יש בשמחה ובהודאה חלק מהחיוב סיפור וכמש"כ הרשב"ם על התורה הנ"ל, כיון דבזה מביע את ההכרה שהנס נעשה לנו, [ועי' משנת יעב"ץ למו"ר הגר"ן זולטי זצ"ל סי' י"ח דהביא מהרשב"ם קט"ז. בד"ה פתח ואמר דכ' מתחיל לומר עבדים היינו וגומר ההגדה בשבח "והודי'", והוכיח שם דהלל שבליל פסח הנאמר בהגדה הוא מדאורייתא, דמדן סיפור יציאת מצרים מחויב בו בהודאה, ובאמת כן מדויק שם מהגמ' קט"ז. דאיתא התם אמר לי' ר"נ לדרו עבדי' עבדא דמפיק לי' לחירות ויהיב לי' כספא ודהבא מאי בעי למימר, אמר לי' בעי "לאודויי" ולשבחי א"ל פטרתן מלומר מה נשתנה, ומבואר בגמ' וברשב"ם שם דלאודויי הוא חלק ממצות הסיפור, אולם לפי רש"י דגדר חיוב הסיפור הוא היכי תימצי למען לקיים את המצוות הללו של פסח ומצה, אין סיבה דבסיפור צריך להיות הודאה. [ולכאורה קשה על רש"י מהגמ' קט"ז הנ"ל דמתבאר דההודי' בכלל הסיפור, ויתיישב לפי מה שיתבאר להלן דזה גופא תלי' במחלוקת ראב"ע ורבנן, וא"כ י"ל דהגמ' אזלא לרבנן]

ונראה דיש עוד נ"מ לענין לצאת י"ח בעסק לימוד הלכות הפסח, דלפי רש"י דהמטרה של הסיפור הוא הקיום של המצוה של פסח ומצה, הרי יש גם בלימוד ההלכות של המצוה של פסח הענין של הסיפור, כיון דחיוב הסיפור הוא למען המטרה של קיום המצוה של פסח ומצה, ומקיים בלימוד הלכות הפסח את המצוה של הסיפור, אולם לפי הרמב"ן שהמטרה היא כדי שנחוש שהניסים נעשו לנו, בפשטות אין בלימוד ההלכות את קיום המטרה הזאת. והנה בקונטרס חנוכה פורים להגר"א טורצין זצ"ל הביא בשם הגרי"ז דמוכח כתוספתא דיוצאים בהל' הפסח ממה דאיתא בהגדה חכם מה הוא אומר מה העדות החוקים אשר ציוה ה' אתכם, ואף אתה אמור לו כהל'

העבודה הזאת, ואמר "זה" כלומר תגיד לו שאתה רואה בעיניך שעשה ה' לך בצאתך ממצרים, וכו' [כלומר כך וכך עשה ה' לי ועשה לך], ונראה דלפי הרמב"ן ה"בעבור" הוא פירוש "בגלל" הניסים שעשה לי, אני מקיים את המצוות הללו, ונראה כונתו דכמו דאבותינו עשו את המצוות הללו כשנעשה להם הנס כן אני עושה את המצוות הללו כיון דנחשב דנעשה לי עצמי הנס הזה, והיינו דעיקר הקרא הוא לומר את החיוב דאיתא במשנה קט"ז: חייב אדם לראות עצמו יצא ממצרים שנאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, ועד"ז ביאר הרשב"ם דבעבור שעשה ה' לי ניסים במצרים לכן אני עובד את העבודה הזאת, וכן זה היום עשה ה' לי שהייתי ראש פינה, נגילה ונשמחה בו, [ועוד הביא הרמב"ן את המכילתא דדורשת "זה דאזיל על מצה ומרור המונחים לפני, וביאר הרמב"ן דלפי"ז דהבעבור הוא לא בגלל אלא לומר כך וכך עשה לי ה', ונראה דג"כ הולך בפירוש זה, לומר לבן דהניסים נעשה לנו כמו לאבותינו], ולפי רש"י הביאור "והגדת" הוא דתספר דהקב"ה עשה לי הניסים בעבור שאקיים המצוות, והיינו ה"בעבור" הוא "למען" ולא "בגלל" [ועיקר הקרא לרש"י בא לומר את "הלמען", אלא דגם שמעינן דחייב אדם לראות עצמו כאילו יצא ממצרים מדאמר בצאתי ממצרים].

ונראה דיש כאן מחלוקת בעיקר יסוד דין של "והגדת", דלפי רש"י היסוד של הסיפור של הנס הוא כדי שנשתעבד לו לקיים ולשמור את המצוות הללו של קרבן פסח ומצה, דהניסים נעשו לנו כדי שנקיים את המצוות הללו ונשתעבד לה', ולא דוקא המצוות הללו של פסח אלא את כל המצוות וכמש"כ רש"י "כגון" המצוות הללו, ולפי הרמב"ן והרשב"ם המטרה של והגדת הוא הסיפור עצמו של הניסים, והמצוות של הפסח והמצה הם היכי תימצי להראות ולהרגיש ולהכיר שהניסים לא נעשו רק אז לאבותינו, אלא שנעשו לנו.

ויש בזה נ"מ במש"כ הריטב"א והרמב"ם

הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, ומוכח דבעסק בהל' הפסח מקיים מצות והגדת, עיי"ש, ונראה דיש לדחות לפי"מ דביאר בריטב"א והאבודרהם דביאור הקושי של החכם היא דכיון דעיקר מצות היום היא בקרבן פסח למה מקדימים אכילת החגיגה לפני אכילת קרבן פסח, [ובארחות חיים ובכלבו וברשב"ץ הוסיפו דהחכם התעורר לשאול גם על הקליות ואגוזים דמחלקים לתינוקות קודם הסעודה והתינוק תמה זה השינוי למה כי אין דרכינו כל השנה לאכול קליות ואגוזים אלא לאחר הסעודה], וע"ז באה התשובה לפי שאין לאכול שום דבר אחר הקרבן פסח כדי שישאר טעמו בפינו, ומתוך הטעם נזכיר טעמי מצות הפסח ונספר בהם כל הלילה, [ולכאורה הביאור בזה דאע"פ דבעינן לספר כשמצה ומרור לפניך, ולחם עוני דעונים עליו דברים הרבה בכ"ז יכול לקיים ההיוב גם אחר אכילתו כל עוד טעם המצה בפיו דהוי כאילו הוא לפניו, ועי' להלן באות ג' משנ"ת בזה], ומתבאר מזה דיש סיבה מיוחדת בהל' זו דמתיחסת לסיפור על הפסח והמצה והוי כעין הקדמה לסיפור דעומד לספר לו כל הלילה, אבל י"ל דבהל' הפסח בכללותם לא יוצאים ידי המצוה.

ומעתה י"ל דהריטב"א והגר"א למדו דלפי חכמים המצוה של סיפור יציאת מצרים הוא הגדר של הרמב"ן במצות הסיפור, דהיינו שהוא למטרה של הכרת הנס שנעשה לנו, ולכן אין בעיסוק בהלכות הפסח קיום דין סיפור, אבל לפי ראב"ע יסוד החיוב של הסיפור הוא למען קיום מצות הפסח וכמש"כ בד' רש"י, ולכן יש בעיסוק בהלכות הפסח קיום הדין סיפור, וכפי דיבואר להלן.

דהנה הרא"ש כתב בפרק ע"פ סי' ל' דיקח ג' מצות כנגד לחמי תודה דהיוצא מבית האסורים צריך להביא תודה, ומתבאר דיש בדין ק"פ גדר של קרבן תודה ובמצה גדר של לחמי תודה, וכן משמע ברשב"ם פסחים ק"כ: ד"ה יכול יהא נאכל דכתב יהא נאכל [הפסח] ביום שחיטתו כדרך תודה עיי"ש, ועי' העמק דבר

שמות י"ב, ה, ודברים ט"ז, ג דהמצה באה בתור לחמי תודה על הגאולה, וע"ע בהגדת אמרי שפר להנצי"ב על מה דאיתא בהגדה מצה זו שאנו אוכלים על שום שלא הספיק בציקים להחמין, דהביא דבמשנה קט"ז: איתא על שום שנגאלו אבותינו ממצרים ולא מטעם אחר שלא הספיק בציקים להחמין, וחילק בין זמן דבית המקדש קיים דאז המצה באה בתור לחמי תודה לקרבן הפסח, לבין מצה בזה"ז דבאה על החיפזון, ועיי"ש בדברי המו"ל דהביא דכ"כ בהגדת הערוך השולחן "ליל שימורים", עיי"ש, ונהנה נראה דלפי ראב"ע דמצות אכילת הפסח עד חצות ל"ש גדר קרבן תודה בפסח, דהרי קרבן תודה מביא רק אחר שנעשה לו נס וכמש"כ הרא"ש דהיוצא מבית האסורים מביא קרבן תודה, והרי לפי ראב"ע החיוב לאכול רק עד שעת חצות, והרי הגאולה היתה רק אחר חצות כדאיתא בילקוט פ' בא ובירושלמי פסחים פ"ח ה"ה דבחצות אחר מכת בכורות אמר להם פרעה עד עכשיו הייתם עבדי פרעה ועכשיו הרי אתם ברשותכם הרי אתם עבדי ה', והיינו דהיוצא מבית האסורים ה"י רק אחר חצות, והרי לפי ראב"ע זמן הקרבן פסח מסתיים בחצות והיינו לפני זמן היציאה, ומוכח דלראב"ע אין הקרבן פסח והמצה באים בגדר תודה על גאולה דאם ה"י בגדר תודה לא שייך לומר דכל החיוב של פסח ומצה מסתיים לפני דחל הסיבה של התודה, ורק לפי רבנן דאומרים דחיוב פסח הוא כל הלילה, בזה י"ל דהחיוב הוא בגדר קרבן תודה, [ואע"ג דיכול לקיים את מצות אכילת הפסח והמצה לרבנן גם קודם חצות אך י"ל דהזמן של לילה הוא פרק זמן אחד דהלילה הוא זמן הגאולה].

ומתבאר מהנ"ל דלפי רבנן דהחיוב אכילת הפסח הוא כל הלילה, י"ל דהגדר של החיוב של קרבן פסח דהוא בא בתורת קרבן תודה כמש"כ הרא"ש, וא"כ י"ל דתכלית הסיפור של יציאת מצרים "בעבור זה", הוא ג"כ לתכלית של שבח והודאה, וע"ד דביאר הרמב"ן והרשב"ם דבעבור זה דבגלל הניסים שעשה לנו

[עי' 'והגית' תשס"ט דכבר עורר בזה הגר"ע אויערבך שליט"א] וצ"ע.

ונראה דמתישב היטב לפי הנ"ל, דכיון דלראב"ע הפסח לא בא בתור קרבן תודה על הניסים שאירעו, והפירוש של בעבור זה הוא למען דנקיים את המצוות, ונתבאר לעיל די"ל דגם מצות סיפור לפי ראב"ע הוא לא לתכלית של הודאה ושבת, ולכן חיוב ההלל של ליל פסח לא שייך להגדה והוי דין בפ"ע, וא"כ א"צ בהלל זמן של חצות, דהא כל מה דבעינן בהגדה חצות כיון דהיא דין בהגדה לומר את הספור בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, אבל דין הלל לראב"ע הוא לא משתייך להגדה, דבהגדה אין דין הודי' אלא דין סיפור למען קיום המצוות, וא"כ הדין של הלל הוי חיוב מחודש מדרבנן לומר הלל בליל פסח, ואין לזה שייכות להגדה ולכן לא בעי חצות, וזה הביאור בדברי תוס' דהוי דרבנן, והיינו דלראב"ע חיוב הלל אינו מדין ההגדה כמו אליבא דחכמים דאליביהו י"ל דהלל הוא דאורייתא כיון דהוא מדין חיוב ההגדה בהודאה ובשמחה וא"כ י"ל דחיוב ההלל לחכמים הוא חיוב דאורייתא, וכמש"כ במשנת יעב"ץ הנ"ל, אבל לראב"ע ההלל לא שייך להגדה והוי חיוב מחודש מדרבנן ולא שייך לבשעה שמצה ומרור מונחים לפניך.

והנה הרמ"א סי' תע"ז ס"א כתב ויקדים לומר את הלל קודם חצות, ובביאור הגר"א שם ס"ק ו' כתב דזה בשביל כוס רביעי, ולא ביאר כפשוטו דזה בשביל ההלל, וי"ל דה"ט דכל מה דמקדים לחצות דילמא ההלכה כראב"ע כמבואר בביאור ההלכה שם, והרי לראב"ע ההלל הוא לא בכלל ההגדה, ולכן ביאר דהטעם בשביל כוס רביעי. [עוד י"ל בביאור התוס' דכתב הלל דלאחר אפיקומן, לפי"מ דיתבאר להלן באות ב' מהגר"ז דדין סיפור הוא רק על מצה של חובה, וכיון דגמר ההלל הוי אחר אכילתו אין בה קיום דין סיפור יציאת מצרים וזה מש"כ תוס' דהוי דרבנן].

והרציתי הדברים לפני הגאון הגדול ר"ש

אנו מקריבין את הקרבן פסח והמצה, והיינו בתור קרבן תודה על הניסים, ולכן אין בלימוד הלכות הפסח קיום דין סיפור, כיון דכל תכלית הסיפור הוא להכיר בניסים, ובלימוד ההלכות אין בזה קיום הכרה בניסים, אבל לראב"ע חיוב קרבן פסח ומצה הוא מצוה בפ"ע ולא בתור קרבן תודה, וא"כ הגדר בעבור זה הוא דהסיפור של הנס הוא כדי שנדע שהתכלית של הגאולה כדי שנקיים את מצות קרבן פסח וכל המצוות, ונשתעבד לה' למצוה, וא"כ הלימוד של הל' הפסח שמביא לקיום המצוה משתייך ג"כ לסיפור.

ומעתה מיושב היטב הריטב"א והגר"א דכתבו דלרבנן המצוה של סיפור היא בסיפור הניסים והנפלאות ולא בלימוד הל' הפסח, כיון דלרבנן הגדר של והגדת הוא כמש"כ הרמב"ן והרשב"ם לספר בניסים כדי לחוש את ההכרה שהנס נעשה לנו וע"ז בא הקרבן פסח והמצה בתורת קרבן תודה על הניסים, ובלימוד ההלכות ליכא בזה קיום דין זה, משא"כ במכילתא דאזלא לפי ראב"ע י"ל דהגדר בזהגדת כמש"כ רש"י דהבעבור זה הוא לתכלית של קיום המצות של קרבן פסח ומצה וכל המצוות, ובזה יש קיום דין הסיפור גם בלימוד הלכות הפסח, וכן יש לבאר בד' רמב"ם דכתב רק מצוה לספר ולא כתב דין של עסק בהל' פסח, כיון דהרמב"ם פסק כחכמים דנאכל כל הלילה י"ל דהקרבן פסח והמצה הם הוא בגדר תודה וכן חיוב הסיפור הוא לתכלית הודאה ושבת, ולכן ל"ש לקיים מצות והגדת בהל' הפסח וכמשנ"ת.

והנה בתוס' מגילה כ"א. ד"ה לאתויי כתב דהלכה כראב"ע וצריך למהר באכילת המצה עד חצות, אבל בהלל אין להחמיר כ"כ דהרי מדרבנן הוא, ולכאורה כונתם דאע"פ דצריך למהר במצה עד חצות וכן בהגדה וכמש"כ במשכנ"י סי' קל"ט ובקה"י ברכות סי' ד', אבל בהלל כיון דהוא דרבנן אין להחמיר, וקשה דהרי גם מצוות דרבנן יש לקיימם בתוך זמנם,

אויבערן שליט"א (כליל הסדר תשע"ב) ונתקבלו הדברים בשמחה וברצון, אך העירני דהגר"א בסי' תפ"א ציין את התוספתא של קיום סיפור יציאת מצרים בלימוד הלכות פסח עמש"כ שם בשו"ע בס"ב דחייב לעסוק בהל' הפסח ולספר ביציאת מצרים, וכן הביא את ל' התוספתא דחייב לעסוק בהל' הפסח שם בס"א, עיי"ש, והרי הגר"א עצמו הגיה בתוספתא וכתב חייב בסיפור יציאת מצרים במקום לעסוק בהל' הפסח.

ונראה דמה דהגיה הגר"א בתוספתא הוא משום דהרמב"ם לא הביא בהלכה את הדין של עסק ההלכות לכן כתב הגר"א דלד' הרמב"ם יש לגרוס בתוספתא דחייב בסיפור יציאת מצרים ולא לעסוק בהל' הפסח, אבל לפי הרא"ש והטור והשו"ע דכתבו את החיוב לעסוק בהל' הפסח, באמת לדבריהם ודאי גרסו כך בתוספתא, [ויעוין להלן באות ב' דיתבאר דאין בעסק ההלכות קיום דין והגדה אלא חיוב מחודש מדין ליל שימורים, והרמב"ם לית ליה האי דינא].

ב

והנה הטור והשו"ע סי' תפ"א כתבו הדין של לימוד ההלכות כל הלילה, והי' אפ"ל דסברו דלרבנן ג"כ הגדר כמש"כ רש"י דהבעבור הוא למען קיום המצוות, והיינו דחייב סיפור למען תכלית של קיום מצות הפסח וכל המצוות, ולא כמש"כ הרמב"ן שהוא בגלל הניסים, ולכן כתבו דיש קיום דין סיפור בלימוד ההלכות.

אולם יש להעיר דברא"ש בסי' ל' כתב הגדר של לחמי תודה במצה, ונתבאר לעיל דהיסוד דקרבן פסח הוא כקרבן תודה ומצה כלחמי תודה הוא כפי ביאור הרמב"ן ד"הבעבור זה" הוא לא ל"מען" קיום המצוה, אלא הפירוש "בעבור זה" הוא בגלל הניסים שנעשו לי אני מקריב את הקרבן ואוכל המצה כדי להראות שנעשו לי הניסים, ולפי ביאור זה הרי נתבאר לעיל דכל מצות סיפור יציאת

מצרים הוא לתכלית הודאה ושבת, ולכן קיום דין זה ליכא בלימוד ההלכות פסח, וא"כ קשה דהרא"ש בסי' ל"ג הביא את התוספתא דחייב לעסוק בהל' הפסח כל הלילה, ולפמשנ"ת בד' הרא"ש דהביא גדר לחמי תודה במצה וקרבן פסח דיסוד הבעבור הוא לא למען קיום המצוה אלא כדי להראות את הניסים, ובזה לא יוצאים במצות סיפור והגדה ע"י לימוד ההלכות, וא"כ סתרי דבריו אהדדי, וכן יש להעיר בטור דבסי' תפ"א כתב דין לימוד הלכות של פסח, ובסי' תע"ה הביא את הרא"ש דהמצות הם בגדר לחמי תודה, וכן קשה בד' הרמ"א דבסי' תע"ה כתב גדר שלחי תודה ובסי' תפ"א משמע דמסכים לד' השו"ע דיש דין של לימוד ההלכות כל הלילה.

ונראה לומר בד' הרא"ש והטור והרמ"א דבר מחודש, דעצם החיוב של לימוד כל הלילה הוא לא מדין "והגדת", אלא חיוב מחודש כפי מה דמתבאר ברשב"ץ בפירושו על ההגדה בדברי ראב"ע דהיו עסוקים בסיפור יציאת מצרים כל הלילה דהטעם הוא וז"ל כי המרבה לספר ביציאת מצרים ה"ז משובח כמו שנאמר הוא הלילה הזה שמורים לכל בני ישראל לדורותם, ועיי"ש במו"ל דהביא את החזקוני פ' בא עה"פ ליל שמורים י"ב, מ"ב, וז"ל דציוה הקב"ה דיהי' גם הוא לישראל ליל שימורים בכל הדורות, שישמרו את אותו הלילה שלא ישנו רק יודו ויספרו את הניסים והגבורות שעשה ה' לנו באותו הלילה, עיי"ש וכן הביא כעיי"ז מהאבן עזרא עה"פ הזה, [וכנראה הרשב"ץ בא ליישב הקושי' (שכבר הקשו במשכנ"י סי' קל"ט ובקה"י ברכות סי' ד') דהאיך סיפר ראב"ע כל הלילה, הרי לשיטתו דסבר דהפסח והמצה עד חצות. א"כ הסיפור צריך להיות רק עד חצות כיון דחייב סיפור הוא בשעה שמצות ומרור מונחים לפניך].

והיינו דמתבאר בחזקוני ברשב"ץ באבן עזרא דיש חיוב מחודש של סיפור מדין ליל שימורים, ואין זה חיוב מדין והגדה, אלא דין בפ"ע של ליל שימורים, ולפי"ז י"ל דלקיום דין

זה של ליל שימורים יוצאים גם בלימוד ההלכות,

ולפיי"ז יש יש לבאר מש"כ בתוספתא לפי הטור והרא"ש דחייב לעסוק בלימוד ההלכות בליל פסח, הוא לא מדין סיפור מצרים, אלא מדין ליל שימורים, אבל החיוב סיפור מדין והגדת י"ל דגם הרא"ש והטור סוברים דלא יוצא בעסק בהלכות הפסח אלא רק בסיפור ניסים ונפלאות בהודאה ובשמחה. ומיושבת היטב הקושי' דהקשינו דלכאורה יש סתירה בד' הרא"ש והטור.

ולכאורה יש בזה נ"מ לפי"מ דכתב בס' מאורי המועדים על מה דאיתא בעבור זה בשעה שמצה מרור מונחים לפניך, דיש להסתפק מה היא הילפותא הנלמדת מקרא ד"בעבור זה", האם זה רק לימוד על זמנה של מצות הסיפור דהיא בליל ט"ו בניסן, או דין בעצם מצות סיפור יציאת מצרים, דמדיני המצוה לספר דוקא בשעה שמצה ומרור מונחים על השולחן, והביא בשם הגרי"ז דנראה דעיקר מצות סיפור יציאת מצרים על מצות ומרורים הוא שישפר על מצות ומרורים ואין זה ילפותא על זמן המצוה, [ובמנ"ח מ' כ"א נקט בפשיטות שלא כדבריו אלא דזהו רק דין זמן של אכילת מצה ומרור] וזהו מה דאמרינן בפסחים ל"ו. לחם עוני, לחם שעונים עליו דברים הרבה, והיינו דעליו ממש בעינן, [ויש להביא מקור לזה ממש"כ במכילתא לפניך "על שולחןך" ומשמע לפניך ממש וזהו על השולחן ולא בזמן], והביא דהגרי"ז הסתפק דלפיי"ז היכא דכבר קיים המצוה ואכל כזית מצה וכזית מרור האם שייך הך מצוה של סיפור, די"ל כיון דכבר קיים מצות אכילת מצה תו לא מיקרו מונחים לפניך, עכ"ד.

והגרמ"ד שליט"א הביא את הארחות חיים והכל בו דכתבו דכל המספר ביציאת מצרים אחר אכילתו ה"ז משובח, עכ"ל, ולכאורה צ"ב מש"כ הארחות חיים והכלבו "אחר אכילתו", וביאר הגרמ"ד דלפי הגרי"ז י"ל בכונתם דאע"פ דאחר אכילת מצה ומרור דליכא מונחים לפניך ואיכא למימר דתו ליכא למצות סיפור יציאת

מצרים, אעפ"כ אף לאחר אכילתו איכא למצוה "ומ"מ הוא רק בגדר משובח" דעיקר המצוה היא קודם אכילה דעדיין כשמונחים לפניך, עיי"ש.

וצ"ב מהו הגדר דלאחר אכילתו "איכא מצוה אבל הוא רק בגדר משובח", דאיזה גדר מצוה יש כאן דהרי אינם לפניך, וצ"ע. ועיי"ש דהגרמ"ד שליט"א ביאר דאחר אכילתו בעינן דיהי' מצה ופסח על השולחן אע"פ דכבר יצא יד"ח אכילה, והיינו דעיקר המצוה היא כשמספר על הפסח והמצה דיוצא בהם יד"ח, אך יש קיום מצוה של סיפור גם אח"כ בלא פסח ומצה של קיום מצוה, אך בעינן חפצא של מצה ופסח על השולחן וכדאיתא במכילתא דיהיו מונחים לפניך על שולחןך, אע"פ דלא הוי מצה ופסח דיד"ח בהם, וזה דוחק, כיון דהטעם דבעינן לפניך הוא מקרא ד"בעבור זה", והרי בין לרש"י ובין לרמב"ן הבעבור זה מתייחס לקיום המצוה של הקרבן והמצה, וא"כ ל"ש אחר אכילתו וי"ל. [ועיי"ש דדייק הגרמ"ד דבעינן חפצא של מצה ופסח לפניו למרות דכבר סיים אכילתו, ממש"כ בתוספתא סוף פסחים דר"ג וזקנים היו מסובים וכו' והיו עסוקים בהל' הפסח כל הלילה, כיון דעלה עמוד השחר "הגביהו מלפניהם" ונועדו והלכו לבית המדרש, עיי"ש, ופירש מש"כ "הגביהו מלפניהם" היינו הגביהו הקערה שבה המצות מעל השולחן, ומבואר דמצות סיפור היא על מצה ומרור למרות דכבר סיים אכילתו, אולם המנחת ביכורים והחזו"י ביארו "דהגביהו מלפניהם" הפירוש את החלון והתריסים, עיי"ש].

ונראה לבאר את הגדר של המספר אחר אכילתו דהוי מצוה של משובח, לפימשנ"ת בחזקוני וברשב"ץ ובאבן עזרא הנ"ל, דיש מצוה נפרדת של סיפור ביציאת מצרים מדין ליל שימורים, א"כ י"ל דזהו המצוה שהוי בה משובח, והיינו דמדין הגדת אין יותר חיוב, אך יש קיום של דין ליל שימורים, ולא בעינן מצה ומרור לפניו לקיום דין זה, כיון דאין בזה דין

• מוריה, שנה שלושים ושתים, גליון ו-ח (שעח-שפ), ניסן תשע"ג

של והגדת בעבור זה שמצה ומרור מונחים לפניך, ובדין מצוה של ליל שימורים, אין זה חיוב מצוה אלא קיום מצוה וזהו המשובח.

ומעתה יש לדון דלפי הרא"ש והטור דיש דין של עסק הלכות הפסח, דזה רק אחר אכילתו דאין לו יותר חיוב מדין והגדת, ויש רק דין קיום מצוה מדין ליל שימורים, אבל לפני אכילתו דיש לו מ"ע וחיוב של והגדת ובזה י"ל דגם הרא"ש והטור סוברים דיד"ח רק בסיפור הניסים והנפלאות ולא בעסק בהלכות כיון דנקטו דמצה הוי גדר של לחמי תודה ונתבאר לעיל דזה ע"ד הרמב"ן דהקרבת והספור הוא לתכלית של הודאה והכרה בניסים.

ג

אולם בעיקר מה דנתבאר בארחות חיים ובכלבו דהמצוה לספר אחר אכילתו אע"פ דאין פסח מצה לפניו הוא מדין ליל שימורים, יש לבאר באופ"א.

דהנה הבאנו לעיל את הכלבו וארחות חיים דביארו דשאלת החכם למה אוכלים תגיגה וקליות ואגוזים בתחילת הסעודה ולא בסופה, וע"ז באה התשובה דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן דבעינן דיהי' טעם פסח ומצה בפיו, ובריטב"א והאבודרהם ביארו דהסיבה דבעינן טעם מצה בפיו דמתוך הטעם נזכיר טעמי מצות הפסח ונספר בהם כל הלילה, עי"ש.

ונראה הביאור בדבריהם דבעינן דיהי' קיים טעם של הפסח והמצה של מצוה בפיו, כיון דהסיפור בעי דיהי' כשמצה ומרור לפניו, וכן בדרשא של לחם עוני שעונים עליו דברים הרבה, והרי אחר אכילתו לא הוי לפניו, וא"כ האין מקיים המצוה כל הלילה כמבואר בתוספתא ובמעשה דראב"ע, הרי הוי אחר אכילתו ואין מצה ופסח לפניו, וע"ז התירוצ דכשיש טעם פסח ומצה בפיו נחשב כאילו פסח ומצה לפניו ויוכל לקיים את הסיפור כאילו מצה ומרור לפניו, דבטעם המצה ופסח של מצוה שבפיו ג"כ שייך לומר "בעבור זה".

ולפי"ז יש לבאר מה שכתבו הכלבו והארחות חיים דהמספר אחר אכילתו ה"ז משובח, והיינו דעיקר מצות הסיפור הוא כשמצה ומרור הם לפניו ממש וכל' המכילתא לפניך על שולחנך, אבל מתקיים גם דין סיפור על פסח ומצה אפי' כשיש טעם פסח ומצה בפיו, דזה ג"כ מיקרי לפניך ויש כאן קיום של "בעבור זה", אך בזה אינו מתקיים עיקר חיוב המצוה אלא יש בזה רק קיום מצוה ולכן הוי רק משובח.

ובזה יש ליישב גם מה דהקשה שם הגרמ"ד שליט"א ממש"כ רש"י בפסחים ל"ו. לחם עוני שעונים עליו דברים הרבה, ופירש"י שגומרים עליו ההלל ואומרים עליו ההגדה, וקשה הרי גמר ההלל הוא אחר האכילה ואין מתקיים דעונים עליו, אולם לפימשנ"ת בריטב"א ובאבודרהם דבטעם מצה גם נחשב פסח ומצה לפניך, א"ש דברי רש"י.

דהנה המאירי פסחים קט"ו כתב עונים עליו את תחילת ההלל, וצ"ב מ"ש התחלת הלל מסוף ההלל, ובמשנת יעב"ץ סי' י"ח ביאר דבתחילת ההלל הוי בכלל מצות סיפור יציאת מצרים שנזכר שם יציאת מצרים הללו עבדי ה' ולא עבדי פרעה כדאיתא במגילה י"ד. ובצאת ישראל ממצרים וגו', אבל גמר ההלל אינו בכלל מצות סיפור יציאת מצרים ולכן אינו בכלל של עונים עליו, ובד' רש"י דכתב דגומרים את ההלל ביאר המשנת יעב"ץ דההלל הוא חלק ממצות הסיפור כמש"כ הרמב"ם בס' המצוות קנ"ז דהמצוה לספר ולהודות, והביא מקור זה מהגמ' פסחים קט"ו. דיד"ח הגדה באודויי ושבוחי, ולכן ג"כ הוא בכלל העונים עליו, ולדבריו נמצא דלד' המאירי ההודי' אינו בכלל מצות הסיפור, וקשה ממשמעות הגמ' קט"ז הנ"ל דיד"ח הגדה באודויי, וי"ל.

אולם נראה דיש לבאר בד' המאירי לפי הגר"ז דבעינן דההגדה תהי' על מצה ופסח של חובה, וא"כ תחילת ההלל שהוא לפני האכילה יש באודויי שבו קיום סיפור על המצה והפסח,

משא"כ בסוף ההלל שהוא אחר אכילתו ולא מתקיים בו דין סיפור על מצה של חובה אלא רק קיום של משובח, או מדין ליל שימורים, ובד' רש"י כבר נתבאר דסבר דהטעם מצה ג"כ חשיב מצה לפניו ולכן יש בהלל אחר אכילתו גם קיום דין של סיפור יציאת מצרים, ובוה גופא נחלקו רש"י והמאירי אם טעם מצה חשיב מצה לפניו.

אכילתו לא הוי עיקר המצוה כיון דאין לפניו הפסח והמצה של קיום מצוה, [אלא לדברי הגרמ"ד יש קיום מצוה של משובח בחפצא של מצה ופסח אפי' שלא של חובה, ולדברינו יש דין קיום של סיפור בטעם מצה אך זה רק משובח, או דהוא מדין ליל שימורים].

ושמעתי מידידי הגאון ר' מ.ש. סמיאטיצקי שליט"א לדייק כן ברמב"ם בנוסח ההגדה דכתב את נוסח ההגדה עד גאל ישראל ותו לא, ומדויק דגמר ההלל לא הוי בכלל ההגדה אלא דין בפ"ע, וי"ל דה"ט כיון דהוי אחר אכילתו ולא הוי מצה ופסח של חובה לפניו ולא מתקיים בזה הדין בשעה שמצה ומרור לפניך, ולכאורה לפי דיוק זה גמר ההלל לא הוי כלל מדין סיפור יציאת מצרים אלא מדין ליל שימורים.

עוד שם הביא בס' מאורי המועדים את ל' הרמב"ם בס' המצוות מ' קנ"ז דמצוה לספר בתחילת הלילה, וקשה הרי הרמב"ם פוסק כרבנן ולא כראב"ע וא"כ זמן הפסח והמצה הוא כל הלילה וכן מצות הסיפור, ומה טעם בעינן תחילת הלילה, וביאר הגרמ"ד דבתחילת הלילה הוא קודם אכילתו, ואז עיקר המצוה, כיון דהמצה והפסח של חובה לפניו, אבל אחר

בדין הלל של לילי פסחים

[בפורים על הנס] לפי שאין אומרים הלל על נס שבחור"ל, יציאת מצרים דנס שבחור"ל היכי אמרינן שירה כדתניא וכו' ע"ש. וכי הטו"א דלא על הלל של יום דפסח קאי שהוא מחמת המועד כשאר רגלים אלא על הלל של לילה, ומבואר דהלל של לילה בא על הנס.

והטורי אבן נראה שבא לישב סתירת הסוגיות דבערכין משמע שהוא הלל של חג ובמגילה משמע שהוא הלל על הנס. ועי"ש מש"כ בזה, ונראה מדבריו דס"ל דהלל של ליל פסח בא על הנס, וקבעוהו בשעת אכילת הפסח שהוא זכר לנס, והא דאמרינן בערכין דילפינן מינה למעוטי ר"ח, היינו דזמן שאינו מקודש בעשית מלאכה אינו ראוי לאמירת הלל. אלא דקשי' ל' מאי ראי' דילמא ממעט רק פסח שני שאין אומרים בו על הנס הואיל ולא איקדש בעשית מלאכה אבל הלל של מועדות אומרים אף בר"ח דאיכרי מועד אע"ג דלא איקדש בעשית מלאכה. וכי שבמסכת תענית הוסיף בזה לבאר ולא מצאתי. והדברים צ"ב דהא הלל שעל הנס אומרים אותו גם בחנוכה שאינו מועד כלל. וגם קשה מאי מדמה עשיתו לאכילתו וכמ"ש לעיל. ולכ' י"ל עפ"י דרכו, דבסוגי' דפסחים מעיקרא ס"ד דשעת אכילת הפסח מחיבת הלל על הנס שהוא זכר לנס כנ"ל וא"כ ראוי לאמרו גם בפסח שני, ואמר ר"י ממיעוטא דקרא דרק בפסח ראשון אומרים שהוא הלילה שנעשה הנס וקבעוהו בשעת אכילה, ולהכי ק"ל דא"כ בשעת עשי' נמי לא יאמרו הלל ומשני דעשיתו לא נתמעט ואפשר לבאר דבאמת הפסח מחיב אלא דבפסח שני סגי בהלל שאמרו בשעת עשיתו וא"צ לכפלו בשעת אכילה ומה שכופלין בפסח ראשון הוא משום שהוא הלילה כנ"ל, ובשינויא בתרא ס"ל דהלל דעשיתו אינו מחמת הנס. ובמש"כ יתישב לשינויא בתרא

(א) בדין הלל ש"פ לכ' מצינו בגמ' שלשה דרכים, במשנה פסחים צ"ה מה בין פסח ראשון לפסח שני וכו' הראשון טעון הלל באכילתו והשני אינו טעון הלל באכילתו וזה טעונים הלל בעשייתו. ובגמ' מנא ה"מ א"ר יוחנן משום ר"ש בן יהוצדק השיר יהיה לכם כליל התקדש חג לילה המקודש לחג טעון הלל לילה שאינו מקודש לחג אינו טעון הלל. ועוד שם וזו"ז טעונים הלל בעשיתן מ"ט אי בעית אימא לילה קממעט יום לא ממעט ואי בעית אימא אפשר ישראל שוחטין את פסחיהם ונוטלים את לולביהם ואין אומרים הלל. ולכ' מדס"ד לדמות הלל דעשית פסח להלל דאכילתו אף שגם בפסח ראשון אינו ביום המקודש לחג משמע שעיקר הלל דליל פסח על אכילת הפסח הוא בא, אלא דילפינן מקרא שאין אומרים אותו אלא בלילה המקודש לחג וס"ד דמיעוטא בעלמא הוא למעט פסח שני מהלל, ומשני דגזוה"כ שאין אומרים בלילה בפסח שני ואין לך בו אלא חידושו. [א"נ נהי דגלי קרא בהלל של לילה שאין ראוי לאמרו אלא בלילה המקודש לחג אבל הלל דעשיתו שא"צ יום המקודש לחג נוהגת גם בפסח שני], ומ"מ משמע שגם למסקנא ההלל בא על אכילת הפסח. ולשינויא בתרא עכצ"ל כן.

במס' ערכין דף י. אמר ר"י בשם ר"ש בן יהוצדק שמנה עשר ימים שהיחיד גומר את ההלל וכו' עי"ש, ואמרו ר"ח דאיכרי מועד לימא, לא איקדיש בעשית מלאכה דכתיב והשיר יהי' לכם כליל התקדש חג לילה המקודש לחג טעון שירה ושאינו מקודש לחג אינו טעון שירה, ומבואר לכ' שהלל של ליל פסח מחמת החג בא כשאר ימים שגומרים את ההלל.

במגילה דף י"ד. אי הכי הלל נמי לימא

למה אין אומרים בשעת אכילתו כמו בנטילת לולב, דסגי במה שאמרו בעשיתו. ובערכין דרשה אחרת הי' מיתורא "דהתקדש" דלילה המקודש ראוי יותר לאמירת הלל.

מיהו פשטות הסוגי' בערכין לילה המקודש לחג טעון שירה משמע שחיובו משום שהוא לילה המקודש לחג. וי"ל דתרויהו איתניהו, והלל של אכילת פסחים מחמת הנס הוא, וכדמשמע בירושלמי פרק מי שהי' בפסחים אמר ר"י בשם ר"ש בן יהוצדק והשיר יהי' לכם וגו' בא ליל פסח ללמד על מפלתו של סנחריב ונמצא למד ממנו מה זה טעון הלל אף זה טעון הלל, ומשמע דבני חד בקתא נינהו ותרואיהו על הנס, והא דאמר ר"י בשם ר"ש בן יהוצדק בערכין הוא דרשא אחרת מלשון "התקדש" כנ"ל שהלילה עצמה מחיבת בהלל מחמת החג.

ב) ומיהו ברמב"ן דף קי"ז הקשה למה לא מנה ר"ש בן יהוצדק הלל דליל פסח ותי' דהלל שעל עשית מצוה לא קתני, ומבואר דס"ל שאינו על הנס אלא על המצוה דומי' דנטילת לולב, וכ"מ בסה"מ שרש ראשון דהלל של שחיטת פסח ואכילתו ונטילת לולב ענין אחד עיש"ה. ונראה שהוא מפרש סוגי' דפסחים צ"ה כמש"כ בתחילה, [ולשינויא בתרא מה שאומרים בפסח שני בשחיטתו ולא באכילתו אע"ג דתרויהו מחמת המצוה י"ל דשחיטת הפסח שנעשית בציבור בביהמ"ק א"א לה בלא הלל א"נ הכי קאמר נהי דגלי קרא שאין כופלין אותה בלילה בשעת שחיטתו צריכים לקרא דא"א לפסח בלא הלל]. ובסוגי' דערכין צ"ל דס"ל שהוא דרשא מלשון ליל התקדש חג שהמקודש לחג טעון שירה ומ"מ חיוב הלילה אינו מחמת החג, דסגי בהלל של יום כשאר המועדים. אבל אכתי צ"ע מסוגי' דמגילה, ולכ' י"ל שהרמב"ן יפרש דלא קאי על הלל של פסחים אלא על ההלל עצמו שנקבע בו בצאת ישראל לשוור על יציאת מצרים. ויל"ע. ומה שאנו מחויבים בהלל בזה"ז מבואר שם ברמב"ן דקריאת ההלל על אכילת פסחים ומצה חובה עיי"ש. ונראה שגם הרמב"ן מודה שראוי לומר

בפסח גם על הגאולה דלא גרע מחנוכה אלא דגם ע"ז די בהלל של יום ועקר גאולה ביום היתה ועי' ברכות ד:, ומ"מ כשהיו אומרים הלל בלילה היו מכוונים גם על הנס, וכמש"כ הרמב"ן בסה"מ בפ"י המקרא דהשיר יהי' לכם שיאמר הנביא כי ישירו לא-ל המושיע אותם מיד סנחריב כאשר הם משוררים בליל התקדש חג שהוא ליל אכילת הפסח שהיו משוררים בקול גדול כמו שאמרו כזית פסחא והילולא פקע איגרא עכ"ל, ובזה מיושב מש"כ הרמב"ן בפסחים בסוף דבריו ותמה על עצמך היאך לא יהא טעון ברכה שאין לך הלל חובה כליל פסחים שהוא שעת גאולה וכן שנינו וזה וזה טעון הלל באכילתן [צ"ב] וסמכוה על המקרא והשיר יהי' לכם כליל התקדש חג ולמה לא יברכו, ולכ' דבריו סותרים למש"כ בתחילה שהוא הלל שעל עשית מצוה, ולמש"כ מיושב. שאף שעקר חיובה על המצוה יש באמירתה גם הלל הנס, א"נ מצוה זו ראוייה יותר משאר מצוות לאמירת הלל שהוא שעת הגאולה.

אבל ברמב"ד הלכות חנוכה פ"ג הט"ו מבואר להדי' שחיוב ליל פסח מחמת החג הוא וילפינן לה מקרא דהשיר יהי' לכם ומשם למדו לשאר ימים שגומרים את ההלל. וכ"כ בחידושי רבינו דוד בפסחים קי"ז שהוא כהלל של רגלים. ונראה שמודה הרמב"ד שנתקן גם על אכילת הפסח ואינו קביעת זמן אמירתו בלבד, וכדמוכח בסוגי' בפסחים. אלא שהלל דאכילה הוא מדרבנן על המצוה או על הנס והלל של רגל הוא מד' קבלה. וכמש"כ לעיל, ששני דינים נאמרו בהלל זה, אבל רבינו דוד לא הזכיר כלל חובת הלל שעל אכילת הפסח ועיי"ש שכ' שאף שאמר הלל בביהכ"נ ויוצא בו ידי מצותו מברך עליו בביתו ברכת יהללוך שהרי אפי' אמרו בביהכ"נ ויצא בו ידי חובתו אינו נמנע מלאמרו על הכוס ולא אמרו במס' סופרים אלא שאינו מברך עליו אבל ודאי צריך הוא לאמרו על הכוסות שכך תקנו חכמים שיהיו הכוסות בשירת הלל, עכ"ל. ויראה דס"ל שהלל של אכילת פסח נתקן רק על הפסח ולא על המצה

מוריה. שנה שלושים ושתים, גליון ו-ח (שעח-שפ). ניסן תשע"ג ♦

ולהכי בזה"ז חובתו רק משום הלל של רגל, ותק"ח משום שירה שעל הכוסות.

והנה במס' סופרים איתא שמצוה מן המובחר לקרא הלל בביהכ"נ ולברך עליו וחזור וקוראו בביתו ואינו מברך. אבל בירושלמי איתא בשם ר"י שאם קראה בביהכ"נ יצא, משמע בדיעבד, ועי' בראשונים, ולשיטת הראב"ד ורבינו דוד י"ל דברייטא דמס' סופרים נשנתה בזה"ז ובחו"ל שהרי מנו שם גם יו"ט שני דגלויות בכלל ימים שגומרים את ההלל ואין לו פסח ולהכי עיקר מצותה בביהכ"נ כשאר הלל של רגלים. והירושלמי דיבר בזמן הבית ואז היתה התקנה בשעת אכילת הפסח וקמ"ל דאפ"ה אם קראה בביהכ"נ יצא.

וע"ע ברבינו דוד שם שהביא ד' רה"ג שכ' שאין מברכים על הליל שבילי פסחים לגמר את ההלל שאין אנו קוראים אותו בתורת קורין אלא בתורה אומר שירה. וכי' כוונתו דתלמודא דידן שלא מנו לילי פסחים בתוך ימים שגומרים את ההלל חולק על תנא דמס' סופרים שמנה ליל פסח בכללם והטעם שקוראים הלל הוא להידור הכוסות ואין מברכין עליו. וע"כ כוונתו בזה"ז שבזמן הבית הוא חובה על אכילת הפסח כמפורש במשנה וזהו שכ' רה"ג שאין אנו קוראים כלומר אנו בזה"ז קוראים רק בתורת שירה.

ולפי"ז י"ל שגם הירושלמי חולק וסובר שאין חובה מחמת החג אלא מחמת הנס וכמ"ש לעיל בשי' הירושלמי ולכן זמנו הראוי לו בשעת אכילת הפסח שבא על הנס.

ומה שתיקנו – לשיטתם – הלל בליל פסח ולא סגי בהלל של יום, י"ל דשאר יו"ט אין הלילה חלוק מהיום, משא"כ בפסח שקבעה תורה מצוותה בלילה ולילה כיום יאיר קבעו בו הלל בפ"ע. ודמי למה שאמרו דבסוכות גומרים הלל בכל יום משום שחלוקים בקרבנותיהם.

ג) ברמב"ם פ"ג מהלכות חנוכה ה"ו ולא הלל של חנוכה בלבד הוא שמדברי סופרים אלא קריאת ההלל לעולם מד' סופרים בכל ימים שגומרים את ההלל, והראב"ד כ' ע"ז ויש

בהם עושה מד' קבלה והשיר יהי' לכם כליל התקדש חג. וביארו האחרונים כוונתו שבא להשיג שהוא מד' קבלה שחמור משאר דברי סופרים, ואינו כהלל דחנוכה, וכ' ע"ז במ"מ ובאמת שבפ' ע"פ אמרו שנביאים תקנו הלל על כל צרה שנגאלים ממנה אבל לאמרו בימים קבויים מדבריהם הוא ואף שהביאו בערכין אותו פסוק אינו אלא לסמך ולדמיון. ודבריו צ"ב דמה לו להביא סוגי' דפסחים הלא מקרא מלא הוא השיר יהי' לכם, ועוד דמה שהביא מפסחים אינה ראי' דתקנת נביאים היא כשאר תק"ח ורק המפורש בד' קבלה חמור יותר, ונראה דחדא מישבת לחברתה, ושיעור דבריו דבערכין משמע שהלל של ליל פסח הוא כהלל של רגלים וכמ"ש הראב"ד, אבל בפסחים מוכח שרק הלל שעל צרה שנגאלים ממנה היא תקנת הנביאים, ועכצ"ל דקרא דהשיר מחמת הגאולה הוא ומה שאמרו בערכין הוא לסמך ודמיון בעלמא. ועו"ל, דמקרא אין ראי' שיש חובה לשורר בליל פסח אלא שמנהגם היה כך, וכי' הפסוק כמש"כ הרמב"ן שהובא לעיל שישוררו בקול גדול כמו שדרכם לשורר בליל פסח, אלא דמפסחים מוכח שהיתה תקנת הנביאים ומינה שהוא חובה וכיוון שנזכרה בד' קבלה היא עשה מד' קבלה, ומה שכ' הרמב"ם שגם הלל של חנוכה מדבריהם אף שהוא על הנס י"ל [וכעין זה כ' בחת"ס] דס"ל שהלל של חנוכה הוא ביום שנעשה בו נס, אבל הלל של ליל פסח נתקן לאמרו כאילו אומרים בשעת הגאולה, וכמפורש בהגדה בכל דור ודור וגו' אלא אף אותנו גאל עמם, וגו', לפיכך אנחנו חייבים להודות ולהלל וכו' ונאמר לפניו שירה חדשה הללויה הללויה הללו עבדי ה' וגו'.

ולפי"ז יתבארו היטב ד' הירושלמי שהובא לעיל השיר יהיה לכם כליל התקדש חג בא ליל פסח ללמד על מפלתו של סנחריב ונמצא למד ממנו מה זה טעון הלל אף זה טעון הלל. היינו דמקרא לא מוכח שליל פסח טעון הלל כנ"ל, אלא שהוקש למפלתו של סנחריב שטעון הלל מתקנת הנביאים וכדאיתא בפסחים ולמדנו

גומרים את ההלל בביהכנ"ס בנעימה ובברכה תחילה וסוף, וכ' עלה הרמ"א אנו אין אנו נוהגים כן כי אין אומרים בלילה בביהכ"נ כלל. עכ"ל. ומשמע שאם אמר בביהכ"נ מברכים עליו, וכ"כ ברשב"א ורבינו דוד שאפי' לשי' הראשונים שלא מברכים על הלל של לילה, אם אמרו בביהכ"נ מברכין עליו. ויל"ע על המנהג שנהגו בכמה קהילות לקרא בביהכ"נ בלא ברכה. וי"ל עפ"י מש"כ הגר"א שם שהטעם שאין אנו נוהגים כן משום דקי"ל כתוספתא וירושלמי שקריאת ההלל נתקנה בבית וקריאת ביהכ"נ בדיעבד למי שאינו בקי ולפ"ז י"ל שלא תקנו לזה ברכה שעיקר תקנתה בלא ברכה.

וי"ל עוד, דכוונת הרמ"א דקי"ל כמ"ש ר"ה גאון שאין אנו מברכים משום שאומרים הלל כאומר שירה, והובא לעיל ד' רבינו דוד מה שבי' בדבריו. וע"ע בחידושי הגר"ז הלוי שבי' כוונתו שבאמירת הלל עצמה יש שני אופנים האחד בתורת קוראים והאחד בתורת אומר שירה ותרומתו מדינא וכשאומרים אותה בתורת שירה לא נתקנה לה ברכה עי"ש באורך והדברים ידועים. וגם לפי דרכו יש לפרש כוונת רה"ג במש"כ שאין אנו אומרים, שבזמן המקדש שהיתה חובתה מחמת אכילה הפסח היתה חובת קריאה, אבל היום אין לנו אלא הלל שבא על הגאולה והנס והיא בתורת אומר שירה נתקנה.

ולפי"ז נל"פ כוונת הרמ"א דבריתא דמס' סופרים סוברת שהלל מחמת הרגל בא ולכן קוראים בביהכ"נ, אבל אנן קי"ל כשי' הבבלי שהוא מחמת מצוות אכילה ועל הנס ולהכי אין אנו נוהגים לקרא בביהכ"נ ומה"ט אין מברכים עליו שלא נתקנה לה ברכה.

ממנו שאף ליל התקדש חג טעון הלל, ולמש"כ המ"מ הוא אותו הלל. וכן משמע בירושלמי פ' ע"פ הל' ו' דהלל של ליל פסח הוא הלל שעל הנס עי"ש ובקרבן העדה שם.

ונמצאת דעת המ"מ היפך דעת הראב"ד שלדעת הראב"ד עיקר החיוב מד' קבלה בליל פסח הוא הלל של רגלים ולדעת המ"מ הוא הלל שעל הנס, ומיהו י"ל שגם המ"מ מודה שיש חיוב גם מחמת הרגל מד' סופרים כשאר ימים שגומרים את ההלל וכדמשמע בערכין, וגם הראב"ד יכל להודות שהלל שעל אכילת פסחים הוא מחמת הנס וכדמשמע במגילה אבל אינו מד' קבלה

העולה ממש"כ, דהלל של פסח לכו"ע יש בו גם משום הלל של הנס כמפורש בהגדה ובמתניתין דף קט"ז אלא שדעת המגיד משנה שהוא עיקר החיוב, וכ"כ הטו"א וכ"מ בירושלמי. ב.) הלל של אכילת פסחים דעת הרמב"ן שהוא הלל של מצוות כנטילת לולב, ולדעתו רק הוא החיוב, ובזה"ז חייבים בו משום מצה. אלא שאומרים אותו גם על הנס, והוא טעם נוסף לחזק חיובו משאר הילולים. ג.) דעת הראב"ד ורבינו דוד שהלל של פסח כולל שני דינים האחד מחמת החג, והשני מחמת הפסח, ודעת רבינו דוד דהלל של אכילת פסחים מחמת המצוה כד' הרמב"ן ופסח דוקא ולא מצה ודעת הראב"ד לא נתפרשה אם הוא מחמת המצוה או מחמת הנס. ודעת רבינו דוד שהיתה תק"ח לשורר על הכוס להידור הכוסות והלל זה אומרים אותו כשירה על הנס כמפורש בהגדה כנ"ל, וס"ל שהיא תק"ח גמורה ותקנו לה חתימה ביהללון.

ד) כ' השו"ע בס' תפ"ז ס"ד שבליל ראשון